

Aleksi Neuvonen

EDISTYKSEN UUSI KYTKENTÄ

Yhteistyössä Topias Dean, Lari Hokkanen, Julia Jousilahti, Tuuli Kaskinen, Elina Kiiski Kataja, Mikko Kosonen, Jaakko Kuosmanen, Vesa-Matti Lahti, Paula Laine, Juha Leppänen, Timo Lindholm, Roope Mokka, Johannes Nuutinen, Henrik Suikkanen

7.6.2017

Sitra muistio
© Sitra 2017

Aleksi Neuvonen

Edistyksen uusi kytkentä

ISBN 978-951-563-997-4 (nid.)

ISBN 978-951-563-998-1 (PDF)

www.sitra.fi

Julkaisua koskevat tiedustelut: julkaisut@sitra.fi

Sitran muistiot ovat tulevaisuustyömme taustaksi
tuotettuja sisältöjä.

Katso myös Sitran ja Demoksen kolmiosainen
katsaus tulevaisuuden Suomeen ja reilumpaan
yhteiskuntaan osoitteessa seuraavaera.fi

Sisällys

Esipuhe	4
Johdanto	5
1. Hitaan kasvun aika, nyt ja aina?	7
2. Edistyksen ja talouskasvun avioliitto	10
3. Kun talouskasvu ei ole enää edistystä	13
4. Liberaalin ihmiskäsityksen lupaus ja sen kritiikki	16
5. Arvojen muuttuessa tavoitteetkin on syytä päivittää	21
6. Edistys on myös laajenevaa yhteistyötä	24
7. Uusi edistyskäsitys	27
8. Toimenpiteitä uudenlaisen edistyksen tueksi	31
Kirjoittajasta	34
Lähteet	35

Esipuhe

Tämä muistio on osa Sitran ja Demos Helsingin Seuraava Erä -aloitetta, jonka tavoitteena on hahmotella pohjoismaisen mallin tulevaisuutta. Aloitteessa tarkastellaan kolmea teemaa: työtä ja toimeentuloa, demokratiaa ja osallisuutta sekä kasvua ja edistystä. Edistyksen uusi kytkeä -muistiossa pohdimme edistystä monipuolisesti eri näkökulmista. Tässä tarkastelussa talouskasvu on vain yksi tapa hahmottaa edistyksen suuntaa ja vauhtia. Muistion lisäksi Seuraava erä -verkkosivuillamme julkaistaan vuoden 2017 aikana aiheesta erilaisia näkökulmia, jotka edustavat asiantuntemusta sekä kotimaasta että maailmalta.

Seuraavan erä -aloitteen ensimmäinen muistio Työ ja toimeentulo -teemasta julkaistiin tammikuussa 2017. Maaliskuussa julkaistu sarjan toinen muistio pureutuu demokratian ja osallisuuden tulevaisuuteen. Loppuvuoden aikana Seuraavan erän kolme teemaa pohjustavat Sitran visiotyötä Suomen tulevaisuudesta, käynnissä olevista muutoksista, päämääristä ja niiden toteuttamisesta.

Helsingissä 3.5.2017

Paula Laine
johtaja, ennakointi ja strategia, Sitra

Aleksi Neuvonen
perustaja, Demos Helsinki

Johdanto

Outo vuosi 2016. Samaan kalenterivuoteen mahtui niin monta niin ristiriitaista signaalia ihmiskunnan suunnasta ja odotuksista.

Tietokoneohjelma, tarkemmin sanottuna Googlen kehittämä tekoäly AlphaGo, voitti viisiosaisessa go-ottelussa pelin 18-kertaisen maailmanmestarin Lee Sedolin. Tietokoneita ja go-lautapeliä hyvin tuntevat pitivät tätä merkittävänä harppauksena siinä, mitä olemme tottuneet ajattelemaan tietokoneista. Gossa ei huipputasolla pitäisi pärjätä tylyllä laskentateholla, tarvitaan myös luovuutta ja taitoa oppia vastustajan pelitavasta.

Tapahtui harppaus kohti älykkäiden laitteiden maailmaa. Niistä tuli osa fyysistä elinympäristöämme. Robottiautoja testattiin monien kaupunkien kaduilla. Helsingissäkin kokeiltiin robottibusseja.

Muutamassa alkukesän viikossa ilmiöksi ympäri maailman levinnyt Pokémon Go -peli houkutteli lapset ja teinit kaduille, seikkailemaan virtuaalitodellisuuden rajamailla ja näkemään ympärillään satoja erilaisia pokémooneja. Scifiltä kuulostava idea digitaalisen ja fyysisen ympäristön sulautumisesta muuttui todeksi, osaksi meidän aikaamme.

Reilusti yli kaksi miljardia ihmistä kantoi mukanaan laitetta, jolla pääsi internetiin ja jonka avulla saattoi pikaviestiä, harrastaa verkkojuttelua, lähettää kuvia ja videoita sekä soittaa kuvapuheluja minne tahansa maailmassa.

Vuonna 2016 maailma oli vauraampi kuin koskaan, globaali kansantuote oli noin kolminkertainen verrattuna vuoteen 1990, ja maailmantalous kasvoi edelleen 4,2 prosenttia. YK:n vuosituhattavoitteista oli onnistuttu esimerkiksi köyhyyden puolittamisessa ja koulunkäynnin aloittaneiden tyttöjen määrän saamisessa samalle tasolle kuin poikien. Puhtaan energian vallankumouksessa otettiin uusi askel, kun aurinkoenergian tuotantohinnassa päästiin uusiin ennätyslukemiin, alle 0,03 Yhdysvaltain dollariin kilowattitunnilta.

Samana vuonna kuitenkin monien ihmisten tyytymättömyys nousi esiin. Se ilmeni politiikassa yllättävien ja dramaattisten vaalitulosten kautta.

Yhdysvaltalaiset valitsivat presidentin, joka lupasi viedä maansa menneeseen suuruuteen, laittaa rajat kiinni ja palauttaa teolliset työpaikat. Britit päättivät kansanäänestyksessä erota Euroopan unionista, yhteisöstä, joka aikoinaan perustettiin vahvistamaan taloudellista kasvua työvoiman, tavaroiden ja pääoman liikkuvuuden esteitä poistamalla. Voittaneen kannan puolesta kampanjoitiin lupaamalla palauttaa kontrolli asioista Brysselistä Britanniaan. Monen eroamisen puolesta äänestäneen korvissa tämä tulkkaantui lupauksena rajoittaa merkittävästi maahanmuuttoa, toisin sanoen vähentää kilpailua työpaikoista ja asunnoista.

Samanlaisia rajuja poliittisia siirtymiä tapahtui vuonna 2016 tai jo hieman aiemmin halki Euroopan, osin myös Aasiassa ja Latinalaisessa Amerikassa.

Läntinen maailma suhtautuu tulevaisuuteensa pessimistisesti ja tämä näkyy myös asiaa suoraan kysyttäessä, ei vain äänestystuloksia tulkittaessa. Pew Research Centerin tutkimuksen mukaan 44 prosenttia yhdysvaltalaisista

uskoi loppuvuodesta 2016, että elämä oli parempaa 50 vuotta sitten (siis vuonna 1966) ja vain 36 prosenttia koki kehityksen suunnan olleen myönteinen. Vain alle kolmannes yhdysvaltalaisista ja eurooppalaisista uskoi, että heidän lapsensa tulevat aikuisena paremmin taloudellisesti toimeen kuin vanhempansa. Vastaavasti kiinalaisista 80 prosenttia uskoo, että heidän lastensa tulevaisuus on taloudellisesti valoisampi.

Toisin sanoen, toivo paremmasta kutistuu länsimaissa kapeaksi.

Tämän esseen lähtökohtana on edellä kuvattu ristiriitainen ja paradoksaalinen ajankuva. Tavoitteena ei ole kuitenkaan tarjota selityksiä siihen, miten tähän on päädytty. Vuoden 2016 tapahtumat havainnollistavat niitä jännitteitä, jotka muokkaavat lähivuosien yhteiskunnallista kehitystä ja antavat aidosti aiheen kysyä “mihin olemme menossa”.

Mitä edistys voisi olla 2020-luvun kehittyneissä yhteiskunnissa, jotka ovat ennennäkemättömän vauraita, mutta joissa talouskasvu on pitkäaikaisesti matalalla tasolla?

Esseen tarkoituksena on luonnostella tätä taustaa vasten näkemystä siitä, mitä edistys voisi olla 2020-luvun kehittyneissä yhteiskunnissa, jotka ovat todennäköisesti ennennäkemättömän vauraita, mutta joissa talouskasvu on pitkäaikaisesti hyvin matalalla tasolla. Juuri nyt monet asiantuntijat arvioivat, että maailmantalous kasvaisi tulevina vuosina edeltäneitä vuosia hieman nopeammin.

Silti kasvuluvut jäänevät kauas siitä, mihin viime vuosikymmeninä parhaimmillaan totuttiin. Jos näin kuvattua näkymää tulevaisuuden yhteiskunnasta arvioi 2000-luvun taitteen kriteerein, olisi sitä helppo pitää yksioikoisen synkänä.

Tämä teksti pyrkii ravistelemaan tätä ahdasta myöhäisen teollisen yhteiskunnan tapaa ajatella yhteiskunnallista edistystä. Lisäksi teksti pyrkii rakentamaan pluralistista kuvaa edistyksestä yhteiskunnassa, jossa ihmisten materiaaliset perustarpeet on pääsääntöisesti hoidettu, toiveet kohdistuvat enemmän muihin kuin materiaalisiin tarpeisiin ja huolet ovat paljolti tulevaisuuden epävarmuudesta kumpuavia. Tässä käsityksessä edistyksestä talouskasvu ei enää ole keskeisin edistyksen mittari vaan edistyksessä korostuu talouden ohella myös ihmisten kokemus omasta kehittymisestään ihmisenä ja asioiden yhdessä saavuttamisen tuottama arvokkuus, samoin kuin toki yhteiskuntiemme kyky ratkaista aikamme suuria haasteita kuten ilmastonmuutos tai kasvavan vanhusväestön hoivatarve.

Muistio on osa Seuraava erä -julkaisukokonaisuutta, joka rakentaa näkymää tulevaisuuden reilusta yhteiskunnasta ja murroksesta, joka antaa lähtökohdat tämän uuden vision rakentamiselle. Tässä luonnosteltava kuva edistyksestä tarjoaa aineksia visiolle uudenlaisesta hyvinvoinnista maapallon rajojen puitteissa.

1. Hitaan kasvun aika, nyt ja aina?

On laaja joukko ihmisiä, joiden mielestä ihmisten tulevaisuudenuskon hiipumisen syytä ei tarvitse juurikaan pohtia. Helppo ja ilmiselvä selitys edistysuskon hiipumiselle on talouskasvun hidastuminen. Toisen maailmansodan jälkeiset 30 vuotta olivat erittäin nopean talouskasvun aikaa länsimaissa. Monissa myöhään teollistuneissa ja kaupungistuneissa maissa vaurastuminen jatkui vielä läpi 1980-luvun. Myös 1990-luvun loppu ja 2000-luvun alku olivat voimakkaan kasvun aikaa.

Vuosien 2008–2009 finanssikriisin jälkeen vuosittainen talouskasvu on ollut useimmissa länsimaissa heikkoa. Suomessa se on liikkunut -0,5 ja 1 prosentin välillä, Hollannissa vaihteluväli on ollut vastaava, Tanskassa on liikkunut -1,5 ja 1,5 prosentin välillä, Tšekissä 0,5 ja 1,5 prosentin välillä, Kanadassa samoin. Japanissa, jonka talouden stagnaatiosta on puhuttu jo 20 vuotta, on kasvu ollut enimmillään 1,5 prosenttia, ja välillä talous on supistunut samaa tahtia. Saksan talouden vahvistumisesta suhteessa edelliseen vuosikymmeneen on puhuttu, mutta enimmillään talouskasvu on viime vuosina ollut Saksassa alle 2 prosenttia, tyypillisesti alle 1 prosenttia. Iso-Britannian talouskasvu on parhaimmillaan jäänyt 1 prosentin tasoon. Yhdysvallat muodostaa merkittävän poikkeuksen, siellä on päästy jopa 4–5 prosentin kasvuun, vaikka toki talous on sielläkin aika ajoin pienentynyt. Sitä vastoin väestön köyhemmän puolikkaan (siis myös suuren osan keskiluokkaa) reaaliensiot ovat polkeneet Yhdysvalloissa paikallaan jo vuosikymmeninä huolimatta merkittävästä talouskasvusta.

Selityksiä kehittyneiden maiden heikolle talouskehitykselle on ehdotettu runsaasti. Yleensä selityksissä nousevat esiin sellaiset asiat kuin tieto- ja kommunikaatioteknologian mahdollistama tuotannon siirtäminen halvem-

Yhteiskunnan modernisointimista seuranneen nopean kasvun jakson jälkeen on vaikeaa saada taloutta yli 1,8 prosentin kasvuvauhtiin poliittisilla interventioilla.

pien työvoimakustannusten maihin, talouden painopisteen siirtyminen nopeasti kehittyviin (Aasian) maihin, joissa väestön enemmistöllä vielä paljon tyydyttymättömiä perustarpeita eli joissa on kasvavaa kulutuskysyntää, sekä vanhojen teollisuusmaiden kyvyttömyys poistaa uuden liiketoiminnan kasvun esteenä

olevia työmarkkinoita ja elinkeinotoimintaa ohjaavia lainsäädännön jäykkyyksiä. Osa taloustieteilijöistä on sitä mieltä, että kyse on perustavanlaatuisesta ja väistämättömästä talouden kehitysvaiheesta: yhteiskunnan modernisoinnin seurauksena syntyneen nopean kasvun jakson jälkeen on vaikeaa tai jopa mahdotonta saada millään poliittisilla interventioilla taloutta yli 1,8

prosentin kasvuvauhtiin. Tuon suuruinen kasvu on seurausta innovaatioiden kautta syntyvästä tuottavuuden kasvusta.¹

Näiden asioiden seuraukset näkyvät vielä talouskasvua enemmän työmarkkinoiden muutoksena. Suuria teollisia työnantajia on yhä vähemmän, perinteisiä hyvän toimeentulon tarjonneiden ammattien työpaikkoja häviää ja työllistyminen pienillä paikkakunnilla käy vaikeammaksi. Tämä kaikki tekee tulevaisuudesta monien ihmisten silmissä aiempaa vaikeammin ennakoitavan: onko osaamisellani tulevaisuudessa kysyntää, uskallanko ostaa kotipaikkakunnaltani asunnon, toimiiko eläkejärjestelmä luvutulla tavalla sitten, kun haluaisin jäädä pois töistä?

Olisi helppo selittää ihmisten tulevaisuudenuskon heikkeneminen ja tyytymättömyys poliittikkoihin edellä kuvatulla talouden heikolla tilanteella. Periaatteessahan tätä selitystä tukevat myös käyttäytymistieteilijöiden havainnot. Niiden mukaan ihmisten koettu hyvinvointi korreloi voimakkaasti talouskasvun kanssa. Tämän taustalla on hedonistinen oravanpyörä nimellä tunnettu ilmiö. Ihminen on harvoin tyytyväinen siihen, mitä hänellä jo on, sen sijaan kyllästymme nopeasti vanhaan: viisi vuotta sitten hankittu isompi asunto lisää vuosi vuodelta onnellisuuttamme vähemmän, ellemmme saa sinne myös toistuvasti jotain uutta, tai ainakin pääse välillä aiempaa paremmalle lomalle.

Sen lisäksi olemme herkkiä vertaamaan itseämme muihin. On vaikea olla onnellinen, jos kokee, että muilla menee paremmin kuin itsellä. Kokeemus reiluuden puutteesta (toiset vaurastuvat kohtuuttomasti suhteessa itseen) kytkeytyy tätä kautta tyytymättömyyteen ja kokemukseen siitä, että emme yhteiskuntana ole menossa oikeaan suuntaan.

Silti kokemuksellisesti matka kansantalouden kasvuluvuista yksilön kokemukseen edistyksestä ja reiluudesta on pitkä. Kuinka suora syy-seuraussuhde näiden asioiden välille voidaan vetää ja kumpaan suuntaan? Tulevaisuudenusko vaikuttaa varmasti talouskehitykseen, tämän takia mitataan varsin laajasti kuluttajien odotuksia talouskehityksestä. Mitkä muut tekijät vaikuttavat säännönmukaisesti ihmisten tulevaisuudenuskoon ja kokemukseen edistyksestä? Vaihteleeko näiden muiden tekijöiden painoarvo suhteessa talouskehitykseen? Ja ennen kaikkea: onko tulevaisuudenuskoa ja edistystä mahdollista ylläpitää yhteiskunnassa, jonka talous ei merkittävästi kasva?

Nämä kysymykset ovat tärkeitä, koska on hyvin mahdollista, että olemme Suomessa ja muissa länsimaissa pitkäaikaisessa, jopa sukupolven mittaisessa hitaan tai lähes olemattoman kasvun ajassa.

MIKSI KYSYMYS HITAAAN KASVUN AJASTA ON RELEVANTTI JUURI NYT?

- Vahvaa kasvua on hyvin vaikea saada aikaan tilanteessa, jossa ikääntyneen väestön osuus kasvaa, työvoimatarjonta ei kasva merkittävästi ja monia tavaroita ja palveluita on edullista ja helppoa tuottaa meitä matalampien tuotantokustannusten maissa.
- Palvelujen digitalisoitumisen yhtenä seurauksena saattaa olla kehitys, jossa kasvava osa ihmisten käyttämistä palveluista ja ylipäänsä toimeliaisuudesta ei kirjaudu enää BKT:n kasvuluvuiksi. Tämä teknologisen deflaationa tunnettu ilmiö johtuu siitä, että digitaalisen palveluiden monistaminen on tuotantokustannuksiltaan käytännössä ilmaista ja siksi monien palvelujen hinnat laskevat radikaalisti. Osa palveluista (parhaana esimerkkinä Wikipedia) karkaa kokonaan perinteisen rahallisen vaihdon ulkopuolelle vertaistuotetuksi yhteisomaisuudeksi (commons).^{2,3}
- Monet perinteiset maatalous- ja teollisuusseudut länsimaissa ovat taantuneet väestöllisesti ja taloudellisesti jo vuosikymmeniä. On vaikea nähdä, miten tämä kehitys kääntyisi nykyisenkaltaisessa osamismisvaltaisessa taloudessa, jossa yritystoiminta keskittyy yhä enemmän suurimpiin, globaalin taloutteen vahvasti verkottuneisiin metropoleihin.
- Ilmastonmuutoksen nopea hillintä ja ekosysteemeihin kohdistuvan kuormituksen vähentäminen ovat ihmiskunnalle käytännössä eksistentiaalinen kysymys. Tämän pakon huomioiminen asettaa selkeitä rajoituksia sille, miten talouskasvua voidaan tavoitella. Suomessa, samoin kuin muissakin EU-maissa, on sitouduttu talouden ja ympäristöhaittojen irtikytkentään. Se tarkoittaa, että taloutta ei voida kasvattaa hinnalla millä hyvänsä, esimerkiksi fossiilisten polttoaineiden tai turpeen käyttöä lisäten. Näillä rajoituksilla on vähintäänkin alueellisesti negatiivisia talousvaikutuksia, kun tiettyihin resursseihin nojavia elinkeinoja joudutaan ajamaan alas. Voi jopa sanoa, että osa aikamme näköalattomuudesta ja tyytymättömyydestä liittyy fossiilista polttoaineista luopumisen murroskauteen. Tästä yhtenä esimerkkinä ovat Yhdysvaltain vuoden 2016 presidentinvaalien osavaltiokohtaiset tulokset: Donald Trump voitti 22 eniten energiaperäisiä kasvihuonepäästöjä tuottavaa osavaltiota, Hillary Clinton puolestaan kahdeksan vähiten päästöjä tuottavaa (ja 19:stä vähiten päästöjä tuottavasta osavaltiosta 16).⁴

2. Edistyksen ja talouskasvun avioliitto

Talouskasvu on ihmiskunnan historiassa varsin lyhytaikainen ja poikkeuksellinen ilmiö. Se kytkeytyy läheisesti teollisuusyhteiskuntaan, nykymuotoisiin kansallisvaltioihin ja valistuksen synnyttämään liberaaliin ihmiskäsitykseen. Kun puhumme edistyksestä, puhumme siitä pitkälti 1900-luvun jälkipuoliskon länsimaisten yhteiskuntien vaurastumiskehityksen luomien esimerkkien kautta, läpi eräänlaisen historiallisen avaimenreiän.

Valistusajattelu kiteytti 1700-luvulla näkemyksen ihmisestä, joka on kykenevä oppimaan, kehittymään, ottamaan vastuuta ja “kasvamaan täysi-ikäisyyteen”.⁵ Tämä kasvaminen ihmisenä edellytti, että valtio takasi kansalaisille vapauksia harjoittaa elinkeinoja, ilmaista mielipiteitään ja toimia poliittisesti, yhtäläillä kuin vapauksia uhista omaa fyysistä koskemattomuutta tai omaisuutta kohtaan, auktoriteettien mielivallasta ja lopulta materiaalien perustarpeiden puutteesta.

Tästä kehittyi nykyaikainen käsitys valtiosta, joka on erillinen ja riippumaton hallitsijoidensa henkilökohtaisista intresseistä ja sidonnaisuuksista (esimerkiksi omaa sukua tai heimoa kohtaan). Valtio oli olemassa taatakseen kansalaisilleen tiettyjä oikeuksia, ei vain hallitsijansa omaisuutena. Valtioiden vakaus rakentui julkisten instituutioiden ympärille, joita hallitaan meritokraattisen, ihmisten osaamiseen rekrytoinneissa ja urakehityksessä painotuvan järjestelmän kautta. Edustuksellisessa demokratiassa instituutiot ovat tilivelvollisia kansalaisille instituutioiden huipulla olevan poliittisen edustuksen kautta.

Toisin sanoen nykyisenkaltaisessa valtiossa yksilö, kansalainen, sai valtaa päättää sekä omista että vähitellen myös yhteisistä asioista. Tämä avasi tietä myös liberaalille, ihmisten ja yritysten vapauksiin perustuvalla talousajattelulle.

Samaan aikaan modernien valtioiden ja niiden liberaalin, valistusajattelulle nojaavan ihmiskäsityksen nousun kanssa tapahtui teollinen vallankumous, jonka taustalla oli sarja teknologisia innovaatioita. Nämä innovaatiot mahdollistivat ihmistyön (osin orjien) korvaamisen koneilla ja valtavan harppauksen erilaisten hyödykkeiden valmistamisen tuottavuudessa. Käytännössä talous alkoi kasvaa tästä eteenpäin väestöä nopeammin. Kansallisvaltioiden synty laajensi uuden teollisen massatuotannon markkinoita helpottamalla tavaroiden ja pääoman liikkuvuutta aiempaa suuremmilla maantieteellisillä alueilla.

Teollistumiskehitys muutti radikaalisti yhteiskuntien rakennetta ja valtion roolia. Ensinnäkin syntyi ennennäkemätöntä vauhtia valtavia omaisuuksia, jotka mahdollistivat investoinnit tieteeseen, taiteeseen, infrastruktuuriin ja koulutukseen. Toiseksi syntyi työväenluokka ja keskiluokka, joiden jäsenet saivat toimeentulonsa palkkatyöstä ja elivät työajan määrittämässä päivärytmisessä. Näin palkkatyöstä tuli ihmisten kokemuksia yhdistävä ja

koko yhteiskuntaa ohjaava rakenne. Kolmanneksi näistä yhteiskuntaluokista tuli poliittinen voima, jolle piti avata edustuksellisen demokratian kautta pääsy yhteiseen päätöksentekoon. Neljänneksi kansallisvaltiolle syntyi verotuksen kautta rooli vaurastumiskehityksen hedelmien tasaajana (sosiaaliturva, julkiset palvelut) ja yhteiskunnallista kehitystä ohjaavien investointien (koulutus, tiede- ja teknologia, elinkeinopoliittiset interventiot, yhteiskunnan perusinfrastruktuuri) tekijänä.

Tämä kansallisvaltion, yritysten ja ihmisten välinen liitto on toiminut teollisen vaurastumiskehityksen aikana hyvin materiaaliseen puutteen poistamisessa ja yhteiskunnallisen rauhan ja vakauden turvaamisessa (viimeistään kahden maailmansodan jälkeen). On ollut työtä ja työvoimaa, on ollut pääomia, joita investoida sekä uusiin työpaikkoihin että ihmisten kyvykkyiksiä vahvistaviin asioihin kuten koulutus, tiede ja toimeentulon perusedellytykset. Edustuksellinen järjestelmä on avannut eri sosiaaliluokille ja muille ryhmille mahdollisuuden saada äänensä kuuluviin ja intressinsä huomioitua päätöksenteossa. Tätä kautta on saatu aikaan kokemus yhteisistä, koko kansakunnan jakamista päämääristä sekä reiluudesta: kaikki, niin yritykset kuin kansalaiset, rikkaat kuin köyhätkin, maksavat veroja, joita viisaasti käyttämällä vahvistetaan kaikkien toimintaedellytyksiä ja luottamusta tulevaisuuteen.

Syntynyt kokemus edistyksestä on ollut useimmille suomalaisille hyvin kouriintuntuva ja henkilökohtainen. Siirtyminen maataloudesta tehtaassa tai palvelualalla tehtäviin palkkatöihin tarkoitti rahassa saatavaa palkkaa ja mahdollisuutta ostaa tavaroita kuten polkupyörä, takki tai kello. Parannukset

Kansallisvaltion, yritysten ja ihmisten välinen liitto toimi teollisen vaurastumiskehityksen aikana hyvin.

työoloissa ja julkisessa terveydenhuollossa ovat merkinneet terveiden elinvuosien merkittävää lisääntymistä. Oppivelvollisuus ja kouluverkon laajentuminen ovat tarkoittaneet, että joistakin on tullut sukunsa ensimmäisiä yliop-

pilaita ja he ovat saaneet nauttia koulutuksen vauhdittamasta sosiaalisesta noususta. Kunnalliset kirjastot sekä radio- ja tv-lähetykset ovat merkinneet huomattavasti parantunutta pääsyä informaatioon ja maailman tapahtumien seuraamiseen. Investoinnit teihin, energiantuotantoon, teollisuuslaitoksiin ja innovaatiotoimintaan ovat tarjonneet yhä suuremmalle joukolla ihmisiä mahdollisuuden hyväpalkkaisiin töihin. Uimahallit, pururadat, konsertti- ja teatterisalit, kansalaisopistot ja julkiset taideteokset ovat laajentaneet harrastusmahdollisuuksia ja avanneet reitin yksilön kasvulle muuallakin kuin palkkatöissä.

Niin kauan kuin kyse on ollut materiaalisen niukkuuden poistamisesta ja pääsyn avaamisesta aiemmin ulottumattomissa oleviin asioihin, on yhteisen edistyksen kokemuksen tuottaminen ollut suhteellisen suoraviivaista. Edustuksellisella demokratiolla ja sen kansalaisille antamalla vallalla on tätä kautta varsin suora palautekytkentä ihmisten arkeen ja siinä avautuvien mahdollisuuksien hyödyntämiseen. Teknologinen kehitys ja sen tuomat

mahdollisuudet tuottaa monia hyödykkeitä aiempaa edullisemmin ja entistä suuremmille ryhmille ihmisiä on luonut valtioille tietyissä kehitysvaiheissa poikkeukselliset edellytykset rakentaa kokemusta edistyksestä. Uuden teknologian hyötyjen jakautuminen tasaisesti koko väestölle ei kuitenkaan ole kaikissa tilanteissa automaattista vaan se voi vaatia poliittisia päätöksiä investoinneista, säätelystä ja teknologian hyödyntämisestä julkisissa palveluissa.

Näissä olosuhteissa kansantalouden kasvu on ollut hyvä likiarvo edistykseksi. Samalla kasvusta on tullut käytännössä välttämätön ehto yhteiskunnan ohjaamiselle poliittisilla päätöksillä. Jos kasvua ei ole, ovat mahdollisuudet määrittää yhteiskunnan suuntaa ja tuottaa kokemusta edistyksestä edustuksellisen demokratian kautta nykyjärjestelmässä melko rajalliset. On vaikea ohjata investointeja uuteen, jos valtio ei voi investoida itse. On vaikea rakentaa ihmisille reittejä omien kyvykkyyksien kasvuun, jos ei ole rahaa kehittää koulutusta ja muita palveluita eikä polkuja hankittujen kyvykkyyksien käyttöön kouluttautumisen jälkeen. On vaikea rakentaa kokemusta reiluudesta, jos on vähemmän yhteistä vaurautta, mistä jakaa.

3. Kun talouskasvu ei ole enää edistystä

Ympäristötieteet ovat tuottaneet paljon näyttöä yhteiskuntiemme ja talouksemme perusprosessien aiheuttamasta ympäristökuormituksesta ja sen suhteutumisesta maapallon tarjoamiin rajallisiin resursseihin. Näihin resursseihin kuuluu esimerkiksi ilmakehän kyky ottaa vastaan kasvihuonekaasuja. Tutkimusten keskeinen ja varsin yhtenevä tulos on, että länsimaiden teollistumiskehityksen tavoin tapahtuva hyvinvoinnin lisääminen ei ole koko ihmiskunnan tasolla mahdollista yhden planeetan rajoissa. Toisin sanoen nykykehityksellä ihmiskunnan materiaalien tarpeiden turvaamiseen tähtäävä teollisen ajan edistysprojekti vie tilanteeseen, jossa näiden tarpeiden turvaaminen käy yhä vaikeammaksi: ekosysteemien romahtaminen johtaa ruoantuotannon heikkenemiseen, ilmastonmuutoksen seurauksena osa maapallosta muuttuu ihmiselle elinkelvottomaksi ja keskeisten luonnonresurssien varantojen niukkeneminen johtaa kovenemaan kilpailuun niiden hallinnasta ja edelleen inhimillistä kärsimystä lisääviin konflikteihin. On selvää, että näissä olosuhteissa edellytyksiä talouden kasvulle ja sitä kautta tapahtuvalle ongelmien ratkaisulle ei juuri ole.

Näiden havaintojen tuloksena on syntynyt keskustelu siitä, miten ympäristökuormitus ja hyvinvoinnin kasvu saataisiin kytkettyä toisistaan irti. Haasteena on vähentää ympäristökuormitusta yhtä aikaa ihmiskunnan köyhimmän osan materiaallisen elintason noston kanssa ja niin, että muidenkin hyvinvointi pysyy vähintään ennallaan.

Teknologialla on merkittävä osa ratkaisussa. Viimeisten vuosikymmenten aikana on monista teollisista prosesseista saatu käytännössä päästöttömiä – samalla raaka-aine- tai energiapanoksella pystytään tuottamaan entiseen nähden moninkertainen määrä lopputuotetta. Aurinkoenergian ja muiden uusiutuvien energialähteiden läpimurron ansiosta energiantuotanto on muuttumassa päästöttömäksi, uusiutumattomia luonnonvaroja on pystytty korvaamaan uusiutuvilla ja kiertotalouden innovaatioiden ansiosta kerran luonnosta jalostukseen saatua raaka-ainetta voidaan käyttää uudelleen ja taas uudelleen ilman tarvetta lisätä raaka-aineen hankintaa luonnosta. Tällä hetkellä näyttää siltä, että teknologisesti olemme vasta näiden mahdollisuuksien hyödyntämisen alussa. Parhaimmillaan uusiutuvan energian tuotanto ja kiertotalous luovat myös uutta vaurautta ja työpaikkoja. Toki tämä tapahtuu myös vanhoja elinkeinoja syrjäyttäen, jolloin monien seutujen perinteiset toimeentulolähteet taantuvat ja niihin liittyviä työpaikkoja häviää.

Samaan aikaan, kun teknologia jatkaa nopeaa kehitystään, tuottavat vanhat hiilivoimalat, bensakäyttöiset autot, terästehtaat ja energiatehokkuudeltaan heikot, vanhat kodinkoneet ympäri maailman mittavaa ympäristökuormitusta. Ne pitävät yhä taloutta ja ihmisten arkea pyörimässä, joten siksi niistä on vaikea luopua. Uuden keksiminen ei riitä ratkaisuksi, ellei samalla pystytä nopeuttamaan vanhoista ratkaisuista luopumista. Ilmastotieteilijöi-

den mukaan päästöt pitää saada suunnilleen vuosikymmenen kuluessa globaalisti nopeaan laskuun, muutoin ilmastomuutoksen hillintä ei välttämättä ole enää mahdollista ilman aivan uudenlaisia ja luultavasti erittäin kalliita keinoja kuten riskialtista geoengineeringiä eli teknistä ilmastomuokkausta.

Ilmastokriisin välttämiseksi meillä on kova kiire saada pois käytöstä suuri määrä vanhoja laitteita, tuotantolaitoksia, rakennuksia ja infrastruktuuria, jotka tällä hetkellä palvelevat ihmisiä ja tuottavat talouskasvua. Sijoitustermein kyse on yritysten ja sijoittajien omaisuuden arvon alaskirjauk-

Uuden keksiminen ei riitä ratkaisuksi, elleimme samalla nopeuta vanhoista ratkaisuista luopumista.

sesta. Toisin sanoen, talouskasvun ja ympäristöhaittojen irtikykentä saattaa edellyttää sitä, että mitä töimme tietyn osan yhteiskuntamme kollektiivisesta varallisuudesta. Merkittävä osa sijoitusomaisuudesta on kiinni rahastoissa, joissa paljon kasvi-

huonekaasupäästöjä tuottavien yritysten osakkeilla on suuri painoarvo. Näihin rahastoihin perustuu myös iso osa eläkkeistämme, jotka kutistuvat, jos päätämme ryhtyä nopealla tahdilla vähentämään ihmiskunnan ympäristökuormitusta. Lyhyellä aikavälillä ja jopa keskipitkällä aikavälillä tämä siis tarkoittaa lähes väistämättä talouden pienentymistä.

Toinen talouden kasvun ja ympäristöhaittojen irtikykentään liittyvä ongelma on niin sanottu kulutuksen rebound-ilmiö: Jos pystymme tuottamaan asioita aiempaa pienemmällä energia- ja materiaalianoksella, laskevat niiden hankinnasta ja käytöstä syntyvät kulut. Näin käyttäjältä säästyy varoja tehdä jotain muuta, esimerkiksi kuluttaa samaa hyödykettä enemmän eli ajaa energiatehokkaammalla autolla pidempiä matkoja, nostaa kodin sisälämpötilaa, hankkia led-valaisimia sellaisiin paikkoihin, joissa ennen ei kuvitellutkaan olevan valaistusta. On siis mahdollista ja käytännön kokemusten valossa usein myös totta, että paremman teknologian ympäristöhyödyt häviävät kasvavaan kulutukseen, elleivät kulutuksen kohteet samalla muutu.

Talouskasvun ja ympäristöhaittojen irtikykentä on vaikea tehtävä. Maa-

Paremman teknologian ympäristöhyödyt häviävät kasvavaan kulutukseen, elleivät kulutuksen kohteet muutu.

ilmassa ei ole yhtään korkean elintason maata, joissa ekologinen jalanjälki tai kansalaisten kulutusperustaisesti lasketut päästöt henkeä kohden olisivat lähellekään kestävä tasoa. Tämän takia on tullut aiheelliseksi miettiä myös sitä, miten ihmisten hyvinvoinnin kasvu voitaisiin irrottaa talouskasvusta. Näin voitaisiin päästä yli ainakin siirtymävaiheesta, jossa osa suuria

ympäristöhaittoja aiheuttavasta toiminnasta ajetaan alas.

Teollisena aikakautena kehittynyt edistysmalli, jonka ytimessä on materiaalsen vaurauden kasvu ja siitä syntyvä talouskasvu, on nykytiedon valossa myös eettisesti kestävä. Tiedämme, että sen ylläpitäminen aiheuttaa mitä

luultavimmin merkittäviä haittoja tuleville sukupolville ja jo nyt niille, jotka joutuvat suorimmin kärsimään saasteiden tuottamista terveysongelmista tai äärimmäisistä sääilmiöistä. Taloustieteen termein ilmaistuna vaurautemme on syntynyt hyödyntämällä maapallon luonnonvaroja ilman, että niistä eniten hyötynneet olisivat maksaneet ulkoisvaikutuksista oikeaa hintaa.

Maailmassa ei ole yhtään korkean elintason maata, jossa ekologinen jalanjälki henkeä kohden olisi lähellekään kestäväää tasoa.

Onkin vaikea ajatella, että yhteiskuntapolitiikka, jossa merkittävä osa yhteiskunnan ratkaisuista ehdollistetaan nykymuotoiselle talouskasvulle, olisi tiukassa mielessä edistystä. Tarvitaan uusia tapoja mieltää edistys.

Valistuksesta periytyneeseen käsitykseen edistyksestä liittyi ajatus halusta oppia ja tietää maailmasta lisää. Tiedosta puolestaan seuraa velvollisuuksia ja vastuuta. Olemme tietoisia talouskasvun ja ihmiskunnan tulevaisuutta varjostavien, eksistentiaalisten ympäristöuhkien vahvasta yhteydestä.

4. Liberaalin ihmiskäsityksen lupaus ja sen kritiikki

Meillä on siis teollisen kehityksen kautta rakentunut talousjärjestelmä, jota tukemassa ja turvaamassa on hyvinvointivaltio. Sen odotetaan kohtelevan tasapuolisesti kaikkia kansalaisiaan, jakavan näille taloudellisesta kehityksestä tulevia hyötyjä ja kannustavan ihmisiä näin kehittämään taitojaan ja

Tehokas puuttuminen globaaleihin ympäristöongelmiin vaatii valtioiden yhteistyötä.

olemaan hyödyllisiä kansakunnan kehityksen kannalta. Ihmisten lojaalisuus on kohdistunut ja kohdistuu vieläkin vahvasti kansallisvaltioon, sen kykyyn luoda turvallinen ja reilu pohja itselle ja muille. Kansakunnan voimaa

edustavat vahvat instituutiot, joilla on resursseja ja valtaa tehdä suuria investointeja, rakentaa vakautta ja toimia neuvotteluosapuolina esimerkiksi suurten yritysten ja korporaatioiden kanssa. Resurssit vahvistuvat sitä kautta, että talous kasvaa ja valtio saa verotuloja kansalaisilta ja yrityksiltä. Tässä kuviossa globaalit ympäristöongelmat, kuten ilmastonmuutos tai ekosysteemien heikkeneminen, ovat kansallisvaltion oman vallan ulkopuolella olevia asioita, joihin tehokas puuttuminen vaatisi valtioiden välistä yhteistyötä. Tämä taas mahdollisesti vaatisi kansallisvaltion omasta päätösvallassa ja omista eduista tinkimistä yhteiseksi hyväksi.

Merkittävän taitepisteen teollisten kansallisvaltioiden edistyskäsitteessä muodosti siirtyminen avoimien globaalien markkinoiden ja laajenevan vapaakaupan aikaan asteittain 1900-luvun jälkipuoliskolla. Kaupan vapaus liittyy keskeisesti liberaaliin ihmiskäsitykseen: markkinoiden ja kaupan rajoittamattomuus on toki osa elinkeinovapautta, mutta vielä perustavanlaatuisempi on sen avaama ihmisen mahdollisuus toimia markkinoilla yksilönä, vertaillen vaihtoehtoja ilman velvoitetta tai pakkoa sopeutua jonkun muun (valtion, omien sukulaisten tai heimon) tekemään valintaan. Liberalismiin liittyy ajatus markkinoista avoimena ja läpinäkyvänä järjestelmänä, jossa yksilöiden valinnat ja kilpailu saavat aikaan kehitystä ja reiluutta. Ideaalitalanteessa kaikilla on tasapuoliset mahdollisuudet tarjota omia ratkaisujaan markkinoille ja kuluttajien näkökulmasta parhaat niistä pärjäävät ja jalostuvat yhä paremmin heidän tarpeitaan vastaaviksi. Tämän näkökulman mukaan mitä laajemmalle yhteiskunnan ja elämän eri osa-alueille markkinat leviävät, sitä kehittyneempiä ja ihmisten moninaisia tarpeita hyvin palvelevia ratkaisuja on tarjolla.

Poliittisena liikkeenä liberalismiin on liittynyt lupaus ihmisten ja yhteiskuntien välisten yhteyksien vahvistumisesta ja näin syntyvän keskinäisriippuvaisuuden verkon ympärille rakentuvasta rauhanomaisesta rinnakkaiselosta. Moni on tulkinnut koko ihmiskunnan kokoiseksi kasvavan, tiivistyvän verkon tarkoittavan myös ihmiskunnan kollektiivisen ongelmanratkaisuky-

vyn nopeaa paranemista.^{6 7 8} Ihmiskunnan avautuminen ja kytkeytyminen osaksi yhtä suurta globaalia markkinaa on toiveikas tarina ihmiskunnan tulevaisuudesta. Siinä yhdistyy sekä lupaus yksilön mahdollisuudesta toteuttaa täyttä potentiaaliaan ja toimia kenen kanssa tahansa, maantieteellisistä rajoista riippumatta, että lupaus välittävistä mekanismeista, joka pystyy tuottamaan ratkaisuja globaaleihin kompleksisiin ongelmiin kuten ilmastonmuutos.

Todellisuudessa täydellisesti toimivia, läpinäkyviä markkinoita ei ole. Toimivat markkinat edellyttävät aina jonkun auktoriteetin asettamia pelisääntöjä ja useimmiten myös interventioita, joilla korjataan syntyneitä markkinavirheitä. Keskustelu markkinoiden toimivuudesta ja siihen tarvittavasta poliittisesta ohjauksesta sekä kansallisella että ylikansallisella tasolla on kes-

Todellisuudessa täydellisesti toimivia, läpinäkyviä markkinoita ei ole.

keinen osa politiikan agendaä käytännössä kaikissa valtioissa ehkä Pohjois-Koreaa lukuun ottamatta.

Avoimet globaalit markkinat ovat kohdelleet eri ihmisryhmiä

hyvin eri tavoin eli kaupan vapautuminen on tuottanut sekä voittajia että häviäjiä. Globaalisti köyhyys on suhteellisesti vähentynyt, ja köyhyydestä keskiluokkaan nousseita tai sinne nousemassa olevia voi pitää voittajina. Suomi, samoin kuin moni muu syrjäinen ja myöhään modernisoitunut maa, ei olisi vaurastunut näin voimallisesti ilman maailmankaupan avautumista. Näin ollen suurin osa suomalaisista on myös globalisaation voittajia. Samaan aikaan on selvää, että Suomessa kuten monissa muissakin maissa on paljon ihmisiä, joiden elämästä globaali kilpailu ja yritysten siirtyminen globaalin omistukseen ovat tehneet epävarmempaa. Samalla laajentuneista kulutus- ja uramahdollisuuksista syntyneet mahdollisuudet näyttävät monille näistä ihmisistä liian kaukaisilta ja vaikeasti tartuttavilta.

On vaikea tarkasti määritellä, kuka on tässä muutoksessa voittaja ja kuka häviöjä. Historioitsija Juha Siltala väittää kirjassaan Keskiluokan nousu, lasku ja pelot, että häviöjiin kuuluu merkittävä osa länsimaiden keskiluokasta.⁹ Keskiluokalla Siltala ei tarkoita pelkästään laskennallisesti määriteltävää, tulotasoltaan lähellä mediaanituloja olevaa ihmisryhmää, vaan omalla työllään toimeentulon ansaitsevia ihmisiä, joilla on pyrkimys sosiaaliseen nousuun ja tapa tarkastella elämää kehitysprojektina. Keskiluokaisen elämän määreitä ovat Siltalan mukaan (1) vakiintuneen työn tarjoama perusturvallisuus, (2) tulevaisuuteen satsaamista kannustava toiveikas odotushorisontti, (3) työntekoa, kulutusta ja niiden tasapainosta kehittyvää vaurastumista ohjaava itsekontrolli sekä (4) elämäntapavalinnat, joita ei viime kädessä turvaa suku vaan valtio ja korporaatiot. Pitkälti kyse on siis valituksen projektin ihmiskäsityksen omaksuneesta ihmisryhmästä.

Näiden määreiden mukainen elämä toteutuu Siltalan arvion mukaan yhä harvemmalla. Syynä on ennen kaikkea työsuhteiden käyminen aiempaa epävarmemmiksi, työelämän muuttuminen yhä suorituskeskeisemmäksi ja kilpailullisemmaksi sekä yhteiskunnallisen reiluuden kokemuksen purkautu-

minen yritysten veroparatiiseihin katoavien voittojen ja parhaiten tienavaan yritysjohtoon ylisuurien kompensatioiden seurauksena. Nämä tekijät horjuttavat ihmisten perusturvallisuutta, nostavat stressitasoa ja syövät näin psyykkisiä valmiuksia ajatella omaa ja yhteiskunnan tulevaisuutta myönteisesti.

Siltalan analyysi tulee monilla kohdin lähelle laajaa joukkoa liberaalin poliittisen projektin kritiikkejä, joita Brexitin ja Donald Trumpin vaalivoitot synnyttivät. Monet näistä kritiikeistä julistivat liberaalin, vapaata maailmankauppaa ajavan poliittisen projektin ajautuneen vuonna 2016 kriisiin, josta se ei entisessä muodossaan voi palata omaksuttuun asemaansa länsimaisten valtapuolueiden yhteisesti jakamana ja kansan vaaleissa hiljaisesti hyväksymänä ideologiana.

Tämän kritiikin päälinjat ehkä kaikkein selkeimmin esittänyt intialais-syntyinen esseisti Pankaj Mishra kiteyttää asian kahteen väitteeseen: (1) Hyvin koulutetuista ja kansainvälisesti suuntautuneista ihmisistä eri puolilla maailmaa koostuva liberaali eliitti on ollut liian haluton ja kyvytön samaistumaan niiden ihmisten kohtaloihin, joille globaali talous on näyttäytynyt lähinnä kasvavana elämän epävarmuutena, ja vähätelty siksi vapaakaupan negatiivisia vaikutuksia. (2) Liberaali ihmiskuva olettaa ihmisten lähestyvän yhteiskuntaa pääsääntöisesti mekanistisesti ja materialistisesti. Samalla se nojaa vahvasti yltiörationaaliseen oletukseen avoimuuden tuottamasta kasva-

*Liberalismi aliarvioi ihmisten
pyrkimykset kuulua johonkin
ja kokea arvokkuutta.*

vasta vauraudesta ja hyvinvoinnista. Useimmat ihmiset eivät kuitenkaan luota tämän oletuksen pitävyyteen, jolloin ei synny riittävää luottamusta liberaalin yhteiskuntamallin hyödyllisyyteen. Sen

sijaan liberalismi aliarvioi ihmisten perustavanlaatuiset pyrkimykset kuulua johonkin ja kokea arvokkuutta sekä heidän suuttumuksensa ja vihan tunteensa, jos he kokevat tulleen väärin kohdelluiksi.¹⁰

Siltalan ja Mishran kritiikeissä on joukko tärkeitä oppeja, joiden ympärille on mahdollista kehittää uutta yhteiskuntapolitiikkaa. Samalla löytyy rakennuspalikoita edistykselle ja tulevaisuudenuskolle hitaan kasvun ajassa.

OPPEJA 2010-LUVUN KEHITTYNEIDEN YHTEISKUNTIEN KIPUKOHDISTA

- 1.** Voimistuvat kokemukset kilpailun lisääntymisestä yhteiskunnassa ja (työ)elämässä yksipuolistavat tulkintaamme maailmasta. Pyrkimys ja kyky ihmisten väliseen yhteistyöhön heikkenee ja luottamus kanssaihmiin rapautuu. Tälle kehitykselle tarvitaan vastavoima, joka tukee ihmisten valmiuksia yhteistyöhön.
- 2.** Kokemus kollektiivisesta arvokkuudesta on merkittävä ihmisiä liikuttava voima. Sen kyseenalaistaminen saa aikaan vastareaktioita. Ihmisten motivaatioita ei kannata myöskään yrittää redusoida pelkkään yksilön omaan hyötyyn.
- 3.** Ihmisten sosio-ekonomisella taustalla on vaikutuksia siihen, miten hyvin ihmiset pystyvät tarttumaan globaalin talouden ja kehittyvän teknologian tarjoamiin mahdollisuuksiin. Pelkkä ihmisten ahkeruus ja kyky itsekuriin eivät selitä ihmisten menestystä.
- 4.** Melko suljetun talouden kansallisvaltioissa vallinnut kirjoittamaton sopimus yhteisestä hyvästä yritysten, valtion ja kansalaisten välillä ei enää päde entisessä laajuudessaan. Tämä sopimus oikeutti aikoinaan esimerkiksi yritysverotuksen kompensaatina valtion tarjoamista olosuhteista. Nykyisin yrityksillä ja kykenevimmillä yksilöillä on laajat mahdollisuudet olla korvaamatta saatuja hyötyjä valtiolle veroina täysimääräisesti. Tämä heikentää jaettua kokemusta reiludesta ja syö luottamusta yhteiskunnassa.
- 5.** Jatkuva kokemus arvokkuuden menettämisestä ja kasvavasta epävarmuudesta toimeentulon suhteen johtaa turvattomuuden tunteen vahvistumiseen. Tällöin korostuvat jälleen turvallisuushakuiset ja yhdenmukaisuutta korostavat arvot. Tällaisessa arvoilmapiirissä on helppo rakentaa poliittista projektia vahvaan autoritääriin johtajaan ja kansallisvaltion perinteeseen nojaavalla ohjelmalla.

Sekä Siltalan että Mishran kritiikit avointa taloutta estoitta puoltavaa liberaalia projektia kohtaan ovat molemmat vahvasti yksinkertaistavia. Ne kuvaavat muuttuneita olosuhteita pitkälti niiden ihmisten näkökulmasta, joille uusien mahdollisuuksien hyödyntäminen on ollut vaikeaa. Tämä on toki oikeutettua, etenkin jos väitteenä on, että tälle mielenmaisemalle on pitkään ollut vaikea löytää poliittisesti vaikutusvaltaisia puolustajia. Samalla kuitenkin jää vähemmälle huomiolle erityisesti nuorien ihmisten kokemusmaailma. Heille esimerkiksi nykyisenkaltainen, nopeasti muuttuva ja epävarmuutta täynnä oleva työelämä on se todellisuus, johon on kasvettu ja totuttu. Näiden monella tapaa maailmanhistoriassa erittäin etuoikeutettujen ja laajan

perusturvallisuuden piirissä eläneiden ihmisten asettaminen uhrin asemaan on monella tapaa virheellinen tulkinta, joka ei luultavasti tee oikeutta heidän omille kokemuksilleen.

Siltalan ja Mishran kriittiset tulkinnat jättävät myös lähes kokonaan käsittelemättä teknologisen kehityksen ja ennen kaikkea digitaalisen kommunikaation tarjoamat uudenlaiset kanavat itseilmaisulle ja kytkeytymiselle muihin samoista asioista kiinnostuneisiin ihmisiin. Nämä kulttuurin uudet tasot tarjoavat monille jo nyt niitä arvokkuuteen, merkityksellisyyteen ja kuulumiseen liittyviä kokemuksia, jotka aiemmin ovat liittyneet pitkälti palkkatyöhön.

5. Arvojen muuttuessa tavoitteetkin on syytä päivittää

Suomessa, samoin kuin useimmissa muissa Euroopan maissa, on havaittu 1970-luvulta alkaen muutosta materiaalisesta arvomaailmasta kohti jälkimaterialistista arvomaailmaa. Poliitikantutkija ja sosiologi Ronald Inglehartin arvomuutosteoriaan nojaavan tulkinnan mukaan jälkimateriaalisten arvojen (joissa korostuvat universalismi ja itseilmaisuus) roolin vahvistuminen liittyy ihmisten kasvuympäristön muuttumiseen yhä turvallisemmaksi. Tähän turvallisuuden kokemuksen vahvistumiseen ovat vaikuttaneet varsin pitkä yhteiskuntarauhan jakso sekä elintason nousu ja sen tuoma materiaallinen perusturvallisuus. Arvo-orientaatiot ovat varsin pysyviä ja muotoutuvat paljolti yksilön kasvukokemusten kautta. Siksi vaurastumiskehitys ja lisääntynyt turvallisuus vaikuttavat arvomaailmaan sukupolven viiveellä.¹¹

Avoin ja tasa-arvoinen suhtautuminen erilaisiin ihmisiin ja into käyttää teknologiaa ovat luoneet hyvät edellytykset pärjätä globaalissa taloudessa.

Jälkimaterialistisen arvomaailman vahvistuminen on luonut tilaa globaalin kulttuurin vahvistumiselle. Avoin ja tasa-arvoinen suhtautuminen erilaisiin ihmisiin ja into tarttua itseilmaisuun mahdollistaviin teknologioihin, uravaihtoehtoihin ja harrastuksiin ovat luoneet hyvät edellytykset pärjätä globaalissa taloudessa.

Koko Euroopan yhdentymiskehitys ja myönteisesti kansainvälisen kaupan vapautumiseen suhtautuvat poliittiset liikkeet ovat saaneet vauhtia arvomuutoksesta kohti jälkimaterialismia. Eurooppalaisesta projektista kasvoi käytännössä yhtä poliittikkosukupolvea yhdistävä teema, symboli universalistisille arvoille. Se oli samalla irtiotto kansallisvaltiota korostavasta, usein turvallisuuteen ja traditioihin nojaavasta materialistisesta maailmankatsomuksesta.

Korkeassa elintasossa kasvaneet nuoremmat ikäluokat ovat arvomaailmaltaan yhä jälkimaterialistisempia. Vanhemmat, osin pula-ajan ja sodankin kokeneet ikäluokat (jotka myös Suomessa ovat nuorempia aktiivisempia äänestäjiä) taas ovat selvästi materialistisempia. Toinen väestönosien arvo-orientaatioita selkeästi erotteleva tekijä on asuinympäristö. Suurissa kaupungeissa asuvat suomalaiset ovat merkittävästi jälkimaterialistisempia kuin pienissä ja keskisuurissa kaupungeissa tai maaseudulla asuvat.¹²

Mahdollinen trendinomainen, sukupolvi sukupolvelta etenevä siirtymä kohti jälkimaterialistisia arvoja tarkoittaisi käytännössä sitä, että ihmisten odotukset elämää kohtaan ovat muuttumassa merkittävästi. Jos tämä pitää paikkansa, pitäisi myös yhteiskunnallisten tavoitteiden muuttua. Tämän pitäisi tapahtua myös siinä tapauksessa, että haluamme säilyttää valtiolla roolin perustarpeiden viimekätisenä turvaajana. Tavallaan edistyksen pitäisi

taas palata lähemmäs valistuksen historiallista ajatusta ihmisen voimaantumisen ja vapauttamisen kehittymään läpi elämän.

Alkuperäinen lupaus yksilön kasvusta kuitenkin tarkoittaa vuonna 2017 aivan eri asiaa kuin vaikkapa vuonna 1784, jolloin saksalainen filosofi Immanuel Kant kirjoitti esseensä “Mitä on valistus”. Tuossa esseessä hän määritteli valistuksen päämääräksi ihmisen kasvamisen täysi-ikäiseksi. Teknologian, koulutuksen ja ympärillämme olevien modernien sosiaalisten järjestelmien ansiosta kykymme ihmisinä ovat aivan toista luokkaa kuin Kantin aikoina.

Edistyksen pitäisi palata lähemmäs valistuksen historiallista ajatusta ihmisen voimaantumisen ja vapauttamisen kehittymään läpi elämän.

manuel Kant kirjoitti esseensä “Mitä on valistus”. Tuossa esseessä hän määritteli valistuksen päämääräksi ihmisen kasvamisen täysi-ikäiseksi. Teknologian, koulutuksen ja ympärillämme olevien modernien sosiaalisten järjestelmien ansiosta kykymme ihmisinä ovat aivan toista luokkaa kuin Kantin aikoina.

Olemme kyenneet rakentamaan erittäin sofistikoituneita työnjaon järjestelmiä, joiden ansiosta pystymme ihmiskuntana hyödyntämään monimutkaista teknologiaa. Digitaalisen tiedonvälityksen läpimurto (Internet, Google, mobiiliteknologia ja niin edelleen) on tarkoittanut, että lähes kenellä tahansa on mahdollisuudet tehdä yhteistyötä lähes kenen kanssa tahansa. Toisin sanoen ainakin lähes kaikilla kehittyneiden valtioiden kansalaisilla on nykyisellään mahdollisuus yhdistellä erilaisia ihmisten osaamisia liialti maantieteellisistä etäisyyksistä tai valtio-, kulttuuri- ja organisaatorajoista välittämättä.

Internet mahdollistaa uusien taitojen opetteluun muilta oppien esimerkiksi Youtuben “How to” -videoiden avulla. Internetin keskustelupalstoilla voi vaihtaa kokemuksia samanlaisten pulmien kanssa painiskelevien kanssa. Verkossa voi myös ostaa ja myydä erikoisiakin tavaroita ja palveluita ohittaen perinteiset paikalliset kaupan jakelukanavat.

Ihastuminen kauniiseen ajatukseen jälkimaterialististen arvojen voittokulusta voi toki olla monella tavalla myös vaarallista. On helppo kuvitella, miten poliittisen keskustelun siirtyminen jälkimaterialististen tarpeiden (kuten itseilmaisun) ja henkilökohtaisen kasvun rakentamiseen voisi johtaa tilanteeseen, jossa aidosti materiaalisesta puutteesta kärsivien tarpeet jäävät liian vähälle huomiolle. Näin voisi käydä, jos vain jo ennestään hyvin pärjääville ihmisille suunnataan entistä enemmän tukea oman elämän kukoistuksen vahvistamiseen.

Näin ei kuitenkaan tarvitse tapahtua. Voimme hyvin rakentaa näkemyksen edistyksestä, jossa ihmisten tarpeita lähestytään kokonaisvaltaisesti, redusoimatta niitä pelkästään jompaankumpaan suuntaan, materiaaliin tarpeisiin tai mahdollisuuteen kehittyä ihmisenä. Materiaalisten ja jälkimaterialististen tarpeiden välillä on kuitenkin riippuvuusuhde.

Uuteen edistyskäsitteeseen tarjoaa hyvät lähtökohdat Amartya Senin ja Martha Nussbaumin luoma inhimillisten kyvykkyyksien lähestymistapa eli toimintavalmiusteoria (capabilities approach). Tämän lähestymistavan mukaan materiaallinen ja sosiaalinen pääoma ovat hyvinvoinnin erilaisia resursseja. Tärkeää on se, kuinka hyvin ihminen pystyy muuntamaan ne

Resurssit pitäisi kohdentaa siten, että ihmisten erilaiset toimintavalmiudet otettaisiin huomioon.

hyvinvoinniksi eli saavuttamaan monipuolisesti tavoittelemisen arvoisia asioita elämässä. Hyvää yhteiskuntaa tavoitellessa emme siis voi puhua pelkästään materiaalien resurssien jakautumisesta. On tärkeää oivaltaa, miten eri kyvykkyydet toteutuvat eri olosuhteissa ja elämäntilanteissa olevilla ihmisillä ja millaisilla resursseilla kyvykkyyksien toteutumista voidaan parhaiten näissä tilanteissa tukea. Resurssien pitäisi kohdentua niin, että ihmisten erilaiset toimintavalmiudet otetaan huomioon.

6. Edistys on myös laajenevaa yhteistyötä

Monet ihmiskunnan kasvua globaaliksi yhteisöksi analysoineet aikamme valistusajattelijat (esimerkiksi Thomas Friedman, Philip Auerswald, Peter Diamandis ja hiljan edesmennyt Hans Rosling) ovat tuoneet esiin, että olemme vasta pääsemässä vauhtiin ihmisten ja ihmiskunnan kehityksessä. Internetin käyttäjiä on tällä hetkellä 3,2 miljardia (mikä on kolme kertaa enemmän kuin vuosikymmen sitten), loppuilla reilulla neljällä miljardilla ei ole vielä pääsyä niihin digitaalisen tiedonvälityksen ihmeisiin, jotka meille länsimaissa ovat jo muutaman vuosikymmenen olleet arkipäivää. Millainen on maailma silloin, kun Internetin käyttäjien määrä on kaksinkertaistunut nykyisestä?

Ihmiskunnan kyvyt tehdä yhdessä asioita kasvavat netin käyttäjien määrän myötä. Tämä lisääntynyt yhteistyön mahdollisuus on keskeistä, ideaalitaipauksessa kaikki miljardit ihmiset voivat tehdä yhteistyötä keskenään. Silloin myös nyt jo Internetiä paljon käyttävän suomalaisen kyvyt ovat suuremmat kuin nyt.

Kasvu ihmisenä – tai oikeammin ihmisinä yhdessä – voi siis johtaa paljon pidemmälle kuin koskaan ennen.

Valistusajattelu lähti siitä, että kasvu ihmisenä tarkoitti tiedollista ja siihen kytkeytyvää moraalista kehittymistä: valmiutta oppia maailmasta uutta, kyseenalaistaa auktoriteettien ja konventioiden tarjoamia selityksiä ja toimintamalleja ja kantaa näin vastuuta sekä itsestä että kansalaisena yhteiskunnasta. Tämä oli tärkeä askel modernin yksilön kehityksessä kohti nykyistä yksilökeskeistä ajattelua. Nykyään olemme tottuneet näkemään

Yksilön taidot ja työn tulokset nojaavat aina muiden tekoihin ja toimiin.

suuren osan talouden, kulttuurin ja yhteiskunnan saavutuksista nimenomaan yksilöiden taidoista ja teoista seuraavina. Olemme yhteiskuntina panostaneet koulutuksen kautta nimenomaan yksi-

löiden taitoihin. Yritykset rakentavat menestystään rekrytoimalla osaavia yksilöitä. Osaamme myös yksilöinä arvostaa omaa ja toisten osaamista ja ainutkertaisuutta ja tuoda esille yksilöinä aikaan saamamme saavutukset.

Samaan aikaan on selvää, että yksilö nojaa taidoissaan ja työnsä tuloksissa aina muiden tekoihin ja toimiin. Käytämme muiden valmistamia fyysisiä ja abstrakteja työkaluja, jalostamme ja muokkaamme pienin muutoksin muilta saamiamme ajatuksia. Emme ole juuri missään riippumattomia muista tai saa yksin aikaan jotain ainutkertaista (joka samalla olisi muille hyödyllistä tai ymmärrettävää). Tämä on tavallaan itsestään selvää. Digitaalinen kommunikaatio ja sen näkyväksi tekemät ihmisten välisen informaation virrat ovat kuitenkin synnyttäneet uuden näkymän siihen, kuka tai mikä informaatiota oikeastaan synnyttää. Onko oikeastaan perusteltua fokusoida

yksilöihin, jos lähes sama informaatio muokkaantuu pienin muutoksin ihmisten välisessä (digitaalisten järjestelmien yhdistämässä) verkostossa?

Kasvu ihmisenä muuttuu, kun olemme aiempaa huomattavasti tehokkaammin kytköksissä aiempaa merkittävästi laajempaan joukkoon ihmisiä ja näiden tuottamaan informaatioon. Voimme edelleen kehittää omia yksilöllisiä taitojamme ja saada niiden avulla aikaan erilaisia asioita, mutta juuri mitään taitoa hiomalla emme voi saada aikaan yhtä paljon kuin löytämällä uusia tapoja yhdistää omia taitojamme muiden taitoihin. Ennen tämä oli mahdollista lähinnä vain suurten organisaatioiden kautta: erilaisia asioita osaavien ihmisten löytäminen ja organisoiminen ilman yrityksen tai julkisen laitoksen rakenteita ja resursseja oli käytännössä mahdotonta. Nyt Internet, hakukoneet ja käyttäjien itse tuottamaan aineistoon perustuvat palvelut ovat muuttaneet tämän. Näiden ansiosta voimme ottaa uskomattomia harppauksia siinä, mitä saamme aikaan. Mutta se ei tapahdu yksilöinä vaan yhteisöinä, verkostoina ja ihmiskuntana.

Jännittävää tässä kaikesta tekee se, että sama kokemus asioiden saamisesta aikaan on mahdollinen niin monenlaisille ihmisille. Etiopialainen maanviljelijä oppii uuden työkoneen käytön Youtube-videon avulla, kiinalainen teini pääsee vaihtamaan pukeutumisivinkkejä tuntemattomienkin kanssa chat-kanavalla ja suomalainen yrittäjä löytää graafisen suunnittelijan mikrotyötä välittävältä alustalta.

Tavallaan tälle kehitykselle kohti ihmiskunnan yhteistä kehitystä ja kasvua ei ole moraalisesti vaihtoehtoja. Ihmisten ja ihmiskunnan on kehityttävä uudelle tasolle, jotta voimme ratkaista niitä ongelmia, joita teollistumisen aika ja siihen liittyvä nopea vaurastuminen sivuvaikutuksineen saivat aikaan.

YK:n ilmastosopimus syntyi vuonna 1992. Pohjan päästökaupalle eli markkinaehtoiselle ilmastomuutoksen hillinnälle luonut Kioton sopimus näki päivänvalon vuonna 1997. Sopimukset olivat aikansa merkkipaaluja ihmiskunnan kyvyssä luoda ratkaisuja ongelmista suurimpiin. Kuten tiedämme, on ilmastomuutoksen hillintään tähtäävä globaali poliittinen pro-

Teknologisten, hallinnollisten tai ihmisten elämäntapoihin liittyvien ratkaisujen kehittäminen ja levittäminen globaalisti on paljon nopeampaa kuin 1990-luvulla.

sessi edennyt sittemmin valitettavan hitaasti. Katastrofaalisen ilmastomuutoksen uhka on yhä lähempänä ja varjostaa monen tulevaisuuteen kohdistuvia odotuksia. Tätä taustaa vasten on lohdullista ajatella, että ihmiskunnan kyky yhdistää kaikki voimansa uusien ratkaisujen synnyttämiseen on kasvanut ensimmäisten globaalien ilmastosopimusten

syntyvuosista valtavasti ja jatkaa yhä kasvuaan. Emme tietenkään tiedä, heijastuuko ihmisten tiiviimpi kytkeytyminen koskaan riittäväksi poliittiseksi yhteisymmärrykseksi ilmastomuutoksen tai vastaavien globaalien haasteiden ratkaisemiseksi. Tästä huolimatta on helppo kuvitella, miten valtavan paljon nopeammin erilaiset pienet ja keskisuuret teknologiset, hal-

linnolliset tai ihmisten elämäntapavalintoihin liittyvät ratkaisut voivat kehittyä ja levitä nyt kuin 1990-luvulla.

Ihmisten arvomaailma ja taidot yhteistyön tekemiseen kehittyvät tällä hetkellä huomattavasti hitaammin kuin teknologiset mahdollisuudet siihen. Kehittyneissä maissa materiaalisesti suhteelliseen turvattuun elämään tottuneet ihmisetkään eivät ole kovin innostuneita tukemaan tai rakentamaan globaalia yhteistyötä poliittisesti, jos heidän oma toimeentulonsa ja kokemus oman yhteisön arvokkuudesta muuttuu jatkuvasti uhatummaksi.

Silti trendinomainen jälkimateriaalisen arvomaailman leviäminen tuskin hidastuu. Sukupolvi sukupolvelta maailmassa on kuitenkin taas suurempi osuus turvallisuudentunteessa kasvaneita ihmisiä – yhä käynnissä olevista sodista ja köyhyydestä huolimatta.

Tarvitsemme uusia tapoja kuvata edistystä ihmisten kyvykkyyksien monipuolisena kasvuna.

Tätä tuskin länsimaisen keskiluokan väitetty työelämän kurjistuminen pystyy muuttamaan. Samalla ihmiskuntaa yhdistävien järjestelmien, sekä teknologisten, taloudellisten että kulttuuristen,

määrä kasvaa ja monipuolistuu. Yhteisiä asioita on globaalin kulttuurin (elokuvat, Internetin verkkopelit, Youtube-kanavat, jalkapallon huippujoukkueet ja muut populaarikulttuurin tähdet) takia enemmän. Tämä väistämättä lisää oppimista uudenaikaiseen yhteistyöhön. Emmekä ole vielä edes päässeet alkuun sen testaamisessa, miten tekoäly ja vaikkapa sen mahdollistama tehokas ja tarkka tulkkaus kielestä toiseen saa aikaan.

Tarvitaan kuitenkin vielä uudenaikainen poliittinen projekti globaalin ajan edistykselle. Sellainen projekti, joka vie keskustelun eteenpäin materiaalisista tarpeista ja niiden turvaamisesta ja kuvaa rohkeasti edessämme olevaa inhimillisen kehityksen horisonttia. Sellainen projekti, joka ei palauta keskustelua pelkkiin talouden kasvulukuihin vaan hakee uusia tapoja kuvailla edistystä ihmisen kyvykkyyksien monipuolisena kasvuna ja kehityksenä. Sellainen projekti, joka tarjoaa ymmärrystä ihmisten tunteille, jotka liittyvät arvokkuuden ja omanarvontunnon säilyttämiseen nopeasti muuttuvassa maailmassa.

7. Uusi edistyskäsitte

Miten sitten kuvailla edistystä jälkimateriaalisen arvomaailman värittämässä tilanteessa, jossa yhä useamman materiaaliset perustarpeet voidaan kattaa ja rakentaa näin vähitellen jokaiselle kokemus perusturvallisuudesta? Ajassa, jossa talouskasvu ei ole välttämättä merkittävää, mutta erilaisia resursseja ja osaamista on yhteiskunnassa jakautuneena laajalti.

Uuden mallin pohjaksi on tärkeää palata siihen, että edistyksen projekti on moraalinen projekti. Kaikille ihmiskunnan jäsenille pitää tarjota edellytykset vapautua pakoista – sosiaalisista, materiaalisista ja psykologisista – ja kehittyä ihmisinä läpi elämän. Tämä yksilöllinen vapautuminen saa kuitenkin yhteiskunnassa sosiaalisen luonteen: yksilön vapaus toteutuu usein vasta silloin, kun vapaat ihmiset voivat yhdessä saada aikaan merkityksellisiä asioita.

Ennen uuden mallin luonnostelemista on hyvä verrata sitä teollisen ajan edistysmalliin, joka perustui (ja perustuu yhä) materiaalistien tarpeiden tyydyttämiseen nopean talouskasvun kautta. Tämä malli on kuvassa 1.

Kuva 1. Teollisen ajan edistysmalli

Teollisen ajan nopea talouskasvu ohjasi edistyksen projektia vahvasti materiaalisen puutteen poistamiseen ja sitä kautta laajenevaan vapauteen. Näihin pääseminen edellytti sitä, että uuteen pystyttiin ja uskallettiin investoida. Tähän taas tarvittiin materiaalisen vaurastumisen hedelmiä. Näistä resursseista osa piti myös voida laittaa pelkkien perustarpeiden tyydyttämisen sijaan esimerkiksi koulutukseen ja ihmisten osaamisen parantamiseen sekä tieteeseen ja uuden teknologian kehittämiseen. Näihin asioihin investoimisella on toki positiivinen vaikutus talouskehitykseen mutta usein varsin pitkällä viiveellä ja vaihtelevalla osumatarkkuudella. Vielä pitkälti 1900-luvun puoliväliin koulutuksen ja tieteen merkitys valtioiden vaurastumiselle oli melko epäselvä, korkeintaan yksi valittavista vaihtoehdoista. Niihin investoiminen oli siihen asti lähinnä vain moraalisesti perusteltu asia: tavoiteltiin kansakunnan edistystä, jonka todisteina olivat ihmisten sivistys sekä taiteen ja tieteen mestariteokset ja läpimurrot. Vasta myöhemmin löydettiin näiden ilmiöiden palautekytkentä talouteen.

Teollisen ajan nopea talouskasvu ohjasi edistyksen projektia vahvasti materiaalisen puutteen poistamiseen ja sitä kautta laajenevaan vapauteen. Näihin pääseminen edellytti sitä, että uuteen pystyttiin ja uskallettiin investoida. Tähän taas tarvittiin materiaalisen vaurastumisen hedelmiä. Näistä resursseista osa piti myös voida laittaa pelkkien perustarpeiden tyydyttämisen sijaan esimerkiksi koulutukseen ja ihmisten osaamisen parantamiseen sekä tieteeseen ja uuden teknologian kehittämiseen. Näihin asioihin investoimisella on toki positiivinen vaikutus talouskehitykseen mutta usein varsin pitkällä viiveellä ja vaihtelevalla osumatarkkuudella. Vielä pitkälti 1900-luvun puoliväliin koulutuksen ja tieteen merkitys valtioiden vaurastumiselle oli melko epäselvä, korkeintaan yksi valittavista vaihtoehdoista. Niihin investoiminen oli siihen asti lähinnä vain moraalisesti perusteltu asia: tavoiteltiin kansakunnan edistystä, jonka todisteina olivat ihmisten sivistys sekä taiteen ja tieteen mestariteokset ja läpimurrot. Vasta myöhemmin löydettiin näiden ilmiöiden palautekytkentä talouteen.

Samalla tapahtui ihmiselämän vapautuminen monella tasolla. Ensin laajenivat niin sanotut negatiiviset vapaudet eli vapaus välittömästä materiaalisesta puutteesta ja muista arjen vaikeuksista, tietämättömyydestä ja auktoriteettien ylivallassa, sitten vähitellen myös positiiviset vapaudet eli vapaudet, jotka liittyvät oman menestyksen ja sosiaalisen nousun tavoitteluun, omien elämänvalintojen aktiiviseen määrittelyyn ja uusien taitojen oppimiseen.

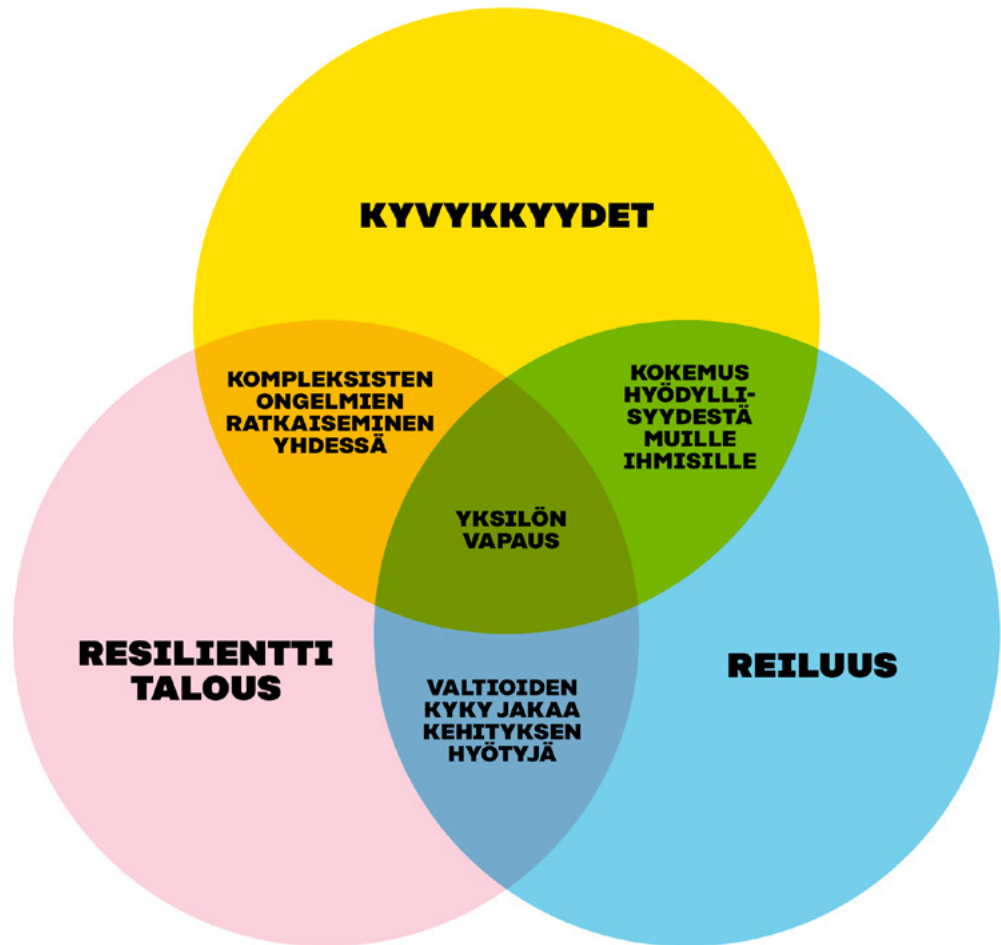
Käytännössä kaikki pitkälle kehittyneet, modernit valtion harjoittavat nykyään politiikkaa, jolla kasvun hyötyjä ja niistä syntyviä mahdollisuuksia jaetaan myös niille, joiden on vaikea muuten päästä niistä osallisiksi. Valtiot myös investoivat yhteiskunnallisesti merkittävien ongelmien (alueellinen epätasa-arvo, terveyshaasteet, erityisryhmien hoiva, ympäristöongelmat) ratkaisuihin rahoittamalla tutkimusta, harjoittamalla elinkeinopolitiikkaa ja tarjoamalla maksuttomia tai edullisia palveluita kansalaisille.

Tämä kaikki luo työpaikkoja, joista saatu toimeentulo mahdollistaa ihmisille omaehtoisen pärjäämisen. Työpaikka tarjoaa myös sosiaalisen

yhteisön ja kokemusta omasta hyödyllisyydestä. Näin palkkatyö synnyttää taloudellista osallisuutta ja kokemusta asioiden saavuttamisesta yhdessä.

Taloukasvun mittaaminen kansantuotteena tarjoaa yhtenäisen mittarin yhteiskunnan kehitykselle, joka mahdollistaa myös vertailun muihin kansakuntiin ja niissä tapahtuvaan kehitykseen. Bruttokansantuote BKT toimii näin myös yhteisenä symbolina edistykselle.

Alla olevassa kuvassa 2 puolestaan kuvataan uudenlaista pluralistista käsitystä edistyksestä.

Kuva 2. Pluralistinen edistyskäsitys

Pluralistinen näkemys edistyksestä ottaa lähtökohdaksi kolme erilaista, hitaasti kehittyvää yhteiskunnan voimavaraa: (1) Ihmisten kyvykkyydet, jotka viittaavat heidän mahdollisuuksiinsa saavuttaa omassa elämässään arvostamiaan päämääriä. (2) Yhteiskunnan reiluus, joka on ihmisten kokemusta siitä, että yhteiskunnan normit ja instituutiot toteuttavat heidän käsitystään oikeudenmukaisuudesta. (3) Talouden resilienssi, joka on talouden kykyä mukautua ja mukauttaa yhteiskuntaa nopeisiin muutoksiin. Kaikki nämä kolme voimavaraa ovat sidoksissa ihmisten välisen vuorovaikutuksen

laatuun. Kukin niistä voi vahvistua tai taantua yhteiskunnassa, ja mikään niistä ei yksin riitä synnyttämään kokemusta edistyksestä.

Tässä lähestymistavassa talouskasvu ei siis ole enää edistyksen yksi likiarvo vaan yksi välineistä, joilla rakennetaan edistystä ja ylläpidetään ihmisten uskoa siihen. Tässä mallissa yksilöiden vapaus ja kehityksen hyötyjen tasaaminen ovat edelleen keskeinen osa edistystä, samoin yhteiskunnan kyky kehittää pitkäjänteisesti kollektiivisia ratkaisuja kompleksisiin ja viheliäisiin yhteiskunnallisiin ongelmiin. Yksilönvapauden ja hyötyjen tasaamisen rinnalla tärkeitä ovat ihmisten oma kokemus oman toimintansa hyödyllisyydestä muille ja siitä kumpuava kokemus toimimisesta yhdessä.

Yksilönvapauden ja hyötyjen tasaamisen rinnalla tärkeitä ovat ihmisten kokemus oman toimintansa hyödyllisyydestä muille ja siitä kumpuava kokemus toimimisesta yhdessä.

Olennainen ero suhteessa talouskasvun ensiarvoisuutta edistyksessä korostavaan malliin on ihmisten kyvykkyyksien ja niihin pohjautuvan yhteistyön tuominen mukaan kuvaan. Kaikki kyvykkyydet eivät kanavoidu pelkästään palkkatöihin tai ihmisten kykyyn huolehtia omasta hyvinvoinnistaan. On myös yhteistyön muotoja, joiden kautta kyvykkyyksiä voidaan kanavoida

kollektiiviseksi ongelmanratkaisuksi palkkatöiden ja osin myös markkinoiden ulkopuolella. Tällaista yhteistyötä voi syntyä esimerkiksi osallistumisesta poliittiseen toimintaan, vertaisavusta, digitaalisesta vertaistuotannosta ja jakamistaloudesta, erilaisesta harrastustoiminnasta ja osasta kulutusvalintoja.

8. Toimenpiteitä uudenlaisen edistyksen tueksi

Ajatus edistyksestä on syytä päivittää sopimaan jälkimateriaalisen arvomaailman hallitsemaan yhteiskuntaan. Tämä voisi kohottaa nykyhetken alakulaisia tulevaisuudennäkymiä pitkään jatkuvasta hitaan talouskasvun jaksosta huolimatta.

Avaimena on oivaltaa, miten poikkeukselliset olot teollinen aikakausi loi materiaalien tarpeiden paremmalle tyydyttämiseksi ja vahvalle talouskasvulle. Tämän seurauksena talouskasvusta tuli pitkäksi aikaa likiarvo edistykseksi siitä huolimatta, ettei kukaan vakavasti otettava taloustieteilijä väitä BKT:n olevan mittari muulle kuin tietyssä maassa tapahtuvalle tuotannolle.

Digitaalisesti kytkeytyneen ja arvomaailmaltaan yhä jälkimateriaalisemman ihmiskunnan ajassa edistys ei voi nojata vain talouskasvuun eikä edistys myöskään ole vain kasvua yksilönä vaan myös yhteisönä ja ihmiskuntana. Tämän taustalla on Internetistä alkanut ja tekoälyn kautta tulevaisuudessa jatkuva teknologinen murros, joka muuttaa tapaamme tehdä yhteistyötä ja ymmärrystämme siitä.

Yksi suunta uuden edistyksen vahvistamisessa on puhe. Näköalattomuus ja yhteiskunnan tulevaisuuden kuvaaminen taantumisenä ovat sosiaalisia konstruktioita, joita vahvistetaan toistamalla niitä politiikassa ja julkisessa

Yhä jälkimateriaalisemman ihmiskunnan ajassa edistys ei voi nojata vain talouskasvuun.

keskustelussa. Kysyntää selkeälle ja toivoa antavalle visiolle tulevaisuudesta kuitenkin on. Viime vuosina eri maissa hyvin pärjännyt poliittinen populismi on osunut juuri tähän suoneen. Sen retoriikassa on esitetty helposti

tunnistettavia, paljolti menneen palauttamiseen nojaavia tulevaisuuskuvia. Usein historia ja omat kokemuksemme hallitsevat tapaamme kuvitella tulevaisuutta. Jos ei osata tai uskalleta luoda parempia ja elävämpiä visioita tulevaisuudesta kuin populistit, voi regressiivisten ja kansallisvaltioiden perinteeseen tukeutuvien poliittisten ohjelmien voittokulku jatkua. Tarvitaan siis nykyistä parempaa kykyä unelmoida yhdessä paremmasta, edistyksellisestä tulevaisuudesta ja tuottaa puhetta siitä.

Puheen rinnalle tarvitaan tietysti myös tekoja, jotka vahvistavat ihmisten kyvykkyyksiä ja hyvää elämää, päivittävät yhteiskunnan instituutioita ja normeja reilummiksi sekä uudistavat taloutta. Esimerkiksi seuraavien toimien avulla uusi edistys konkretisoituu ja muuttuu näkyväksi:

ASKELIA KOHTI UUTTA EDISTYSTÄ

- 1. Keskipitkällä aikavälillä tarvitaan uusia tapoja tasata vaurautta globaalisti.** Nykyisellään globaaliksi laajentuneiden markkinoiden ja uuden teknologian kombinaatio luo menestyvimille yrityksille vaurautta ennennäkemätöntä tahtia ja kasaa sitä yhä suurempina määrinä entistä pienemmän omistajajoukon käsiin. Samalla kansallisvaltioiden vanhat menetelmät vaurauden jakamiseen toimivat globaalien kilpailun keskellä yhä heikommin. Tilanteen mielettömyyden ovat tajunneet myös osa superrikkaista, joista monet kanavoivat vaurauttaan myös hyväntekeväisyyteen. Miljardöörien filantropiasta on syntynyt oma globaali liikkeensä, jonka aktiivit pyrkivät tekemään ylenmääräisen vaurauden kanavoimisesta yhteiseen hyvään normin.¹³ Jotta ihmisten kokemus yhteiskunnan reiluudesta säilyisi, tämä ei kuitenkaan riitä, vaan lisäksi on synnyttävä paljon muitakin keinoja kanavoida vaurautta koko ihmiskunnan hyväksi. Nämä ratkaisut tuskin toteutuvat kansallisvaltioihin perustuvien hyvinvointijärjestelmien kautta, vaan kyse on ennemminkin uudenlaisista ylikansallisista tulonjakojärjestelmistä.
- 2. Talous voi uudistua hitaasta kasvusta huolimatta, talouden laadullista dynaamisuutta arvostetaan tulevaisuudessa enemmän kuin määrällistä kasvua.** Talouden resilienssi tarkoittaa monipuolista ja jatkuvasti uudistuvaa elinkeinorakennetta ja ihmisten osallisuutta siinä. Siksi talouspolitiikan painopiste on siirrettävä perinteisestä kansallisen kilpailukyvyyn vahvistamisesta elinvoimaisten ekosysteemien rakentamiseen. Ekosysteemeille tyypillistä on yhteistyö yliopistojen ja tutkimuslaitosten, suurten yritysten ja startupien sekä julkisen sektorin organisaatioiden välillä. Hyvät ekosysteemit tuottavat ratkaisuja merkittäviin yhteiskunnallisiin haasteisiin, tarjoavat työtä ja kytkevät alueita ja niiden asukkaita alansa globaalisti parhaisiin toimijoihin.
- 3. Sosiaaliturvaa voidaan kehittää edistämään ihmisten emansipaatiota.** Tähän saakka sosiaaliturvan on ajateltu tarjoavan suojaa hankalissa elämänvaiheissa ja varmistavan toimeentulon niille, joiden kohdalle on osunut muita enemmän ongelmia. Vaihtoehtoinen tapa on ajatella sosiaaliturvaa tapana laajentaa ihmisten vapauksia. Silloin sosiaaliturva rakentaa luottamusta siihen, että ihmiset osaavat ja haluavat löytää tapoja olla hyödyllisiä muille. Esimerkiksi perustulon kautta toteutuva ajatus jokaiselle kansalaiselle ehdoitta kuuluvasta säännöllisestä rahasummasta on radikaali. Se voisi vapauttaa merkittävän joukon heikossa asemassa olevia ihmisiä stressistä ja psyykkisestä kuormituksesta, joka heille nyt aiheutuu nykymuotoisen sosiaaliturvan kautta tulevan toimeentulon järjestelystä. Samalla heille jäisi kapasiteettia muiden asioiden kehittämiseen ja oman pärjäämisen vahvistamiseen. Parhaimmillaan tuloksena voi olla paljon laajemman ihmisjoukon kasvanut rohkeus kehittää jotain uutta. Jo nykyisin moni haaveilee tekevänsä intohimonaan olevasta harrastuksesta työn, tulevaisuudessa perustuloa toivottavasti mahdollistaa helpomman siirtymän intohimoisesta tekemistä saatavan toimeentulon pariin.

4. Ihmisten kokemusta kuulluksi tulemisesta on tärkeä vahvistaa.

Reiluus liittyy myös valtaan, ei vain tulonjakoon. Eri sosiaaliluokkien intressien puolustamiselle perustuva puoluejärjestelmä on murentunut, tilalle on tullut taitava liikkuvien äänestäjien kalastelu hyvin kohdennetulla kampanjoinnilla. Samalla politiikasta on tullut monien kansalaisten mielestä vaihtoehdottomuutta (populistien tarjoamat, osin näennäiset vaihtoehdot pois lukien). Tästä on vaikea löytää ulospääsyä perinteisen politiikan sisältä. Yksi reitti kohti kuulluksi tuleamista ja poliittisen osallisuuden kokemista on antaa ihmisille uusia oikeuksia vaikkapa omasta toiminnasta syntyvään dataan, digitaaliseen yksityisyyteen tai paikallisyhteisön päätöksentekoon. Tämän rinnalla toinen reitti voisi olla jakaa poliittista valtaa uudelleen erilaisia suoran osallistumisen menetelmiä hyödyntäen. (Näistä osallisuuden lisäämiseen tähtäävistä toimista voi lukea lisää Seuraava erä -julkaisukokonaisuuden toisesta pääartikkelista Demokratian vaikeuksista kohti tulevaisuuden osallisuutta.)

5. Koulujen tulisi toimia muutoksen eturintamassa.

Kouluista, niiden yhteistyötä ja jokaisesta löytyvää osaamista korostavasta ihmiskäsityksestä olisi paljon ammennettavaa myös muulle yhteiskunnalle ja elinikäisen oppimisen ihanteelle. Suomalainen peruskoulu on nykyisellään käytännöllään yksi yhteiskuntamme radikaaleimmista instituutioista, josta PISA-menestyksen kautta on onneksi opittu tuntemaan vahvaa jaettava ylpeyttä. Suomalainen koulu on nykyisin yhdessä oppimisen paikka, jossa lähtökohtana ovat oppilaiden ikäkausikohtaiset oppimisvalmiudet ja jokaisen omat voimavarat ja vahvuudet. Koulussa myös pyritään ohjaamaan oppilaita hyvään itsetuntemukseen ja avoimeen itsereflektioon. On tärkeää, että koulut ymmärretään tulevaisuudessa paikallisina yhteiskunnallisen edistyksen dynamoina, ja tämä otetaan huomioon niiden resursoinnissa ja ohjauksessa.

6. Erilaiset koulut on myös saatava tukemaan uusien teknologisten

mahdollisuuksien tasaista leviämistä. Digitaalisten teknologioiden, keinoälyn ja robotiikan nopea kehitys voi synnyttää lähivuosikymmeninä valtavia eroja ihmisten kyvyissä. Ainoa tehokas keino näiden erojen kaventamiseen on voimakas, uudella tavalla kohdennettu satsaus elinikäiseen koulutukseen. Koulutuksen painopisteen on siirryttävä entistäkin enemmän kohti metakognitiivisten taitojen, yhteistyövalmiuksien ja uteliaisuuden vahvistamista. Samalla kouluista on tehtävä paikkoja, joissa kaikki niiden lähiyhteisöjen jäsenet, eivät vain viralliset oppilaat, pääsevät testaamaan ja hyödyntämään uusimpia innovaatiota. Tämä lähiyhteisöön kytkeytymistä korostava koulumalli antaa eväitä myös ilmiöpohjaisuuden toteuttamiselle opetuksessa.

Kirjoittajasta

ALEKSI NEUVONEN (FM) on tulevaisuudentutkija ja elämäntapamuu-
tosten asiantuntija. Hän on perustanut yhdessä Roope Mokaan kanssa Suo-
men ensimmäisen itsenäisen ajatushautomon Demos Helsingin ja toimii sen
tutkimusjohtajana. Aleksi johtaa Sitran Kestävän hyvinvoinnin visiotyötä.
Aleksi valmistelee Tampereen teknilliseen yliopistoon väitöskirjaa skenaar-
ioiden käyttämisestä yhdyskuntasuunnittelussa.

SEURAA ALEKSIA:

@leksis, aleksi.neuvonen@demoshelsinki.fi

Lähteet

- [1] Volrath, Dietrich: "A Brief History of Economic Growth", Perspectives 13.11.2015. <http://koleconomics.com/a-brief-history-of-economic-growth/>
- [2] Kosonen, Mikko: "Talouskasvua hyvinvoinnin ehdoilla – ei hinnalla millä hyvänsä", blogikirjoitus 24.10.2016. <https://www.sitra.fi/blogit/talouskasvua-hyvinvoinnin-ehdoilla-ei-hinnalla-milla-hyvansa/>
- [3] <https://medium.com/mosquito-ridge/postcapitalism-lecture-london-school-of-economics-580c68efef83>
- [4] <https://www.brookings.edu/blog/the-avenue/2016/12/15/low-carbon-vs-high-carbon-america/>
- [5] Kant, Immanuel: Mitä on valistus?
- [6] Friedman, Thomas L.: Thank You for Being Late: An Optimist's Guide to Thriving in the Age of Accelerations. Farrar, Straus and Giroux, 2016.
- [7] Auerswald, Philip: The Coming Prosperity - How Entrepreneurs Are Transforming the Global Economy. Oxford University Press, 2012.
- [8] Diamandis, Peter & Kotler, Steven: Abundance: The Future Is Better Than You Think. Free Press, 2012.
- [9] Siltala, Juha. Keskiluokan nousu, lasku ja pelot. Otava, 2016.
- [10] Mishra, Pankaj. Age of Anger: A History of the Present. Farrar, Straus and Giroux. 2017.
- [11] European Social Survey, <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- [12] Mika Lassander: "Arvojen kamppailu ja uusi maailmanjärjestys - Suomi vuoden 2015 jälkeen" Niin&Näin 92, 2017.
- [13] Tämä Bill Gatesin ja Warren Buffettin vuonna 2010 käynnistämä aloite kulkee nimellä The Giving Pledge <https://givingpledge.org/>

SITRA

SITRA MUISTIO 7.6.2017

Sitran julkaisemat muistiot ovat tulevaisuustyömme taustaksi tuotettuja sisältöjä.

ISBN 978-951-563-998-1 (PDF)
www.sitra.fi

SITRA.FI

Itämerenkatu 11-13
PL 160
00181 Helsinki
Puhelin 0294 619 991
🐦 @SitraFund